

Är världen på väg mot global autokrati, ekologisk kollaps och politisk depression?

av Richard Falk

Vart är världen på väg frågar sig professor Richard Falk i denna artikel där han uttrycker oro över utvecklingen i världen och också kommenterar den brittiska BREXIT-omröstningen och världen enligt Trump. Han lyfter i artikeln fram de förvärrade ekologiska utmaningarna som nu är större än som tidigare förekommit och kritiserar geopolitiskt ledarskap som orsak till mängden ultranationalistiska motreaktioner.

Att föreställa sig världen efter det kalla kriget

Efter det kalla krigets slut fanns det olika beräkningar som försökte förutse världens sannolika framtid i ett bredare perspektiv. Tre av de mest inflytelserika gissningarna från tre framstående amerikanska författare fick uppmärksamhet i offentligheten: de var Francis Fukuyama, Samuel Huntington, och Robert Kaplan.

Fukuyama utmanade konventionell politisk fantasi med sitt provocativa påstående att med kollapsen av Sovjets version av statssocialism och triumf för kapitalistisk liberalism hade världen nått "historiens slut". Det var också något tvivelaktigt att Fukuyama styrkte sina åsikter med hänvisning till Hegels påstående att historien sker genom andlig marsch och samspelet av idéer snarare än genom förmedling av materiella krafter. I detta avseende kom historien till ett förmodat härligt slut eftersom det inte fanns någon mer storartad möjlig politisk vision än marknadsbaserad konstitutionalism, personifierad av det amerikanska politiska systemet. Även den mest avslappnade observatör av den globala scenen måste ha märkt det otydliga västliga synsätt ur vilket Fukuyama betraktade världen.

Huntington, inte mindre provocerande eller partisk, men mindre tröstande för västvärlden, förutsåg en "civilisationernas kamp" som uppföljare till det kalla kriget, och betonade särskilt konfrontation mellan det liberala väst och icke-väst eller helt enkelt "resten". Hans suggestiva tyngdpunkt var blodindränkta skiljelinjer

mellan stater, civilisationer och folk associerade med Islam och västs statsformer vilka härstammar från upplysningstraditionen som den utspelade sig i Europa, spreds till Nordamerika och annorstädes.

Kaplan punkterade också Fukuyamas triumfatoriska ton av geopolitiskt lugn genom att skriva om "den kommande anarkin", fördelningen av ordning på statlig nivå. Hans åsikter har formats av föreställningar om att avkolonisering leder till oregerlighet och i huvudsak icke-livskraftiga politiska utrymmen, speciellt i Afrika där han ansåg att många av de postkoloniala staterna var oförmögna att uppnå minsta ordning inom territoriellt utrymme.

25 år senare verkar det som om samtliga dessa författare enbart såg en del av en elefant, men ingen av de tre lyckades se detta imponerande djur i dess majestätiska helhet. Fukuyama var i huvudsak korrekt som placerade marknadsdriven liberalism som den hegemoniska ideologin för global framtid för årtionden framöver, och speciellt i förhållande till den gränsöverskridande privata sektorns dominans som formats av finansiella flöden i en gränslös värld. Den liberala världsordningen uppfanns av och för västvärlden efter andra världskriget med det övergripande målet att undvika en återgång till den stora depressionen och också behålla så många som möjligt av kolonialismens fördelar i efterdyningarna av dess kollaps. Detta globaliserade arrangemang av ekonomiska och politiska krafter visade sig tillräckligt robust för att

generera hållbar ekonomisk tillväxt, samt att tränga ut konkurrenter, och därmed göra sig till “den enda aktören i staden.” Att denna globaliseringsfas var grovt ojämn vad gäller fördelningen av förmåner och bördor var allmänt förbisett, liksom dess nedvärderande karaktär sett ur de ekonomiska förlorarnas perspektiv.

Samtidigt kan idén att nå en slutpunkt i historien, även om den är idémässigt uttänkt i hegelianska termer, tyckas ganska absurd, om inte grotesk, för långt från det ögonblick det framförs. Med tanke på det ideologiska angreppet på modernitet som har satts ihop utifrån religionens perspektiv, och ifrågasätter världslighet och rationalism, har den liberala visionen verkligen ifrågasatts utifrån ett antal synvinklar. I detta avseende betraktas gränsöverskridande terrorism isolerat som ett mindre radikalt förkastande av Fukuyamas plan för framtiden än de utmaningar – mot den westfaliska territoriella suveräniteten som uttryckts av islamska ledare, både av ayatolla Khomeini och Usama bin Laden. Båda hävdade att den territoriella suveräniteten inte var den primärt legitima grunden för politisk gemenskap, och faktiskt la fram mindre övertygande anspråk på politisk gemenskap än de organiska identiteter som hade formats av århundranden av religiösa- och civilisationstraditioner och hängiven praxis.

ISIS skapade sin egen version av denna världsordnings ställning i en mindre tankfull form. Dess ledare gav röst åt uppfattningen att i Mellanöstern, i synnerhet, väpnad kamp innebar att upplösa de skador som skett hundra år tidigare. ISIS förkastade det territoriella arvet som genom Sykes-Picot-avtalet 1916 delat upp det ottomanska imperiet för att tillfredsställa de brittiska och franska koloniala ambitionerna. En sådan europeisk hybris hade kastat regionen på drift utan mål genom att skapa styrningszoner som i bästa fall var artificiella politiska gemenskaper som bara kunde hållas samman med järnhand av statsmakten, och om de togs bort skulle det leda till kaos. Effekten av att lämna över folks öde till de europeiska kolonialmakternas förbarmande bröt sönder det naturliga islamska samfundet och gjorde sig av med de mer etniskt konstituerade enheterna (eller nationaliteter) som faststälts av det ottomanska riket. Det är svårt att vara säker på om folken i regionen år 2016, ifall de lämnats fria att välja, skulle föredra den snedvridning som påtvingats av westfaliska stater eller välja gränser som bättre speglade existentiella känslor och värderingar hos de nuvarande nationella majoriteterna bland de som bor i regionen.

Den oväntade lockelsen och uppgången för den reaktionära högern

Kanske mer grundläggande när det gäller konsekvenser för framtiden, är att den skiftande marken skakar grundvalarna för idébygge och intresse att upprätthålla nyliberal globalisering. Att marken skakar har avslöjats för de flesta kriser genom den omfattande kraftiga ökningen av populiststöd som tillät Trump att krossa ett brett fält av republikanska presidentaspiranter med vanliga partireferenser. Detta häpnadsväckande resultat har starkt förstärks av den laddade omröstningen i Storbritannien i juni 2016 om att lämna EU, känd som BREXIT, och vad det förberedar för Storbritannien, EU, och även för världen.

Vi kan också lägga till Sandersfenomenets nya mix, huvudsakligen en ungdomsrevolt mot vad mannen från Vermont kallade “ett riggat system” som är bra för 1%, men hemskt för de andra 99%, och i synnerhet för de lägst stående 40-60 %. Vi kommer inte under många år framåt att förstå den fulla innebörden av vad som har hänt, och säkerligen kommer det amerikanska presidentvalet i november 2016 att antingen vara ett uppiggande ögonblick för den etablerade socioekonomiska ordningen eller ett dödligt förberedande att en radikal, och troligen störande, förändring är på väg. Skulle Hillary Clinton vinna, särskilt om hon vinner resolut som även de flesta inom det republikanska ledarskapet är rädda för och en del även önskar, kommer det att lugna några röster från höger och vänster som kräver en förändring. Men bara tillfällig, och detta är den punkt där krisens rötter är långt djupare än det ena eller andra valets eller folkomröstningens resultat.

Ett onåbart etablissemang

Vad som slår mig mest kraftfullt, bortsett från dessa oväntade resultat, är hur oberörd den liberala, urbana eliten verkar vara gentemot den kraftiga likgiltiga stämningen hos befolkningen som helhet. Detta slog mig först när jag besökte Kairo månaderna efter störtandet av Mubarak i början av 2011 när egyptierna över ett brett spektrum välkomnade förändring, och förväntade sig naivt att den politiska övergången skulle hanteras i enlighet med folkets vilja av arméns högsta råd. Den politiska motsvarigheten till förtroende som visades av ledarna för upproret var den utbredda förväntningen på att Amr Moussa, Arabförbundets generalsekreterare och en gång utrikesminister under Mubarak, skulle besegra sina motståndare i det utlovade presidentvalet.

Många i Kairo uttryckte sina personliga tvivel om Moussas lämplighet, klagade över hans delaktighet i den tidigare regimen och undrade om han hade en verklig vilja och förmåga att driva igenom en liberal agenda med nationella reformer och hantera ett ekonomiskt program som erbjöd ett visst hopp för de fattiga och marginaliserade egyptiska massorna. Vad företrädare för Kairos etablerade och även dess kritiker inte var oense om var att en Moussa-seger i det inplanerade presidentvalet 2012 var så gott som säker eftersom ingen annan kandidat hade jämförbart erkänt namn eller hade elitens förtroende. Det visade sig att Moussa, trots sin acceptans hos den urbana eliten, fick mindre än 12% av rösterna i den första omgången, vilket diskvalificerade honom från att ställa upp i den andra och sista omgången som överraskande ställde en av Mubaraks regeringstroga, Ahmed Shafek, mot det muslimska brödraskapets kandidat, Mohammed Morsi. Det har varit mycket kommentarer om denna utveckling, men vad jag vill understryka är hur onåbara Kairos beslutsfattare och media var för Egyptens ”folk”, särskilt de fattiga och de som bor runt om i landet utanför Kairos och Alexandrias stadskärnor.

Förlora i Amerika

Den helt oväntade framgången för Trump, Sanders och BREXIT lämnade de som tjänar sitt uppehälle på att berätta för oss vad vi ska tänka och vad som kommer att hända vid en uppenbar ’granatchock’. Eftersom politisk styrka snabbt kan förlora sin relevans, och kanske de sina jobb, om de är ärliga nog att hålla sig till sina felaktiga bedömningar, tenderar de

att flytta samtalet till vad dessa oväntade händelser berättar om den mycket nyckfulla allmänna opinionen. De fortsätter att skriva med samma gamla säkerhet och kontroll över detaljer, artikulerar på nytt, lika (o) medvetet som någonsin sina åsikter om vad som komma skall, låter sig inbjudas till inflytelserika talkshows och liknande. De har ingen skam. I detta ögonblick är dessa s k 'wonk' (hårt arbetande) överens om att Trump omöjligt kan vinna i det valet i november, och kommer troligen att leda republikanerna mot ett förödande nationellt nederlag och lämnar partiet misskrediterat även bland sina mest trogna anhängare. Detta scenario har blivit den senaste amerikanska versionen av den liberala våta drömmen.

Vad som hittills saknas, eller åtminstone nästan, från det offentliga samtalet är en självvranssakande bedömning av varför underklassens ilska, varför den magnetiska attraktionskraften av politiska personligheter som är "outsiders" och varför det knasiga försvaret och den skenbara irrelevansen att de som talar tilltalande, felaktigt tror att förnuftets röst och återhållsamhet kommer att segra. Det finns inte mycket diskussion om hur man bäst tar hänsyn till denna "massornas revolt", varför den händer nu och inte har skett tidigare, liksom vad som kan och borde tänkas och göras.

Sanders pekade ensam på betydelsen av att akut ojämlikhet misskrediterar den rådande politiska ordningen och de två politiska partier som erbjudits det amerikanska folket. Han var känslig för sociala förskjutningar orsakade av denna ojämlikhet som är nära knuten till medelklassens och de fattigas sjunkande realinkomster. Han erkände också att en sådan nedåtgående spiral ytterligare förvärras av ett dysfunktionellt dyrt hälso- och sjukvårdssystem, studenternas oacceptabla skuldbördor, och ett tvåpartisystems villighet att på frihandeln altare offra arbetares grundläggande välbefinnande i ett avindustrialiserat Amerika. I själva verket gjorde Sanders inför det amerikanska folket en skarpt kritisk diagnos över landets motgångar tillsammans med en lista över sociala demokratiska motviker.

Trump har, trots att han själv är ett stort ekonomiskt rovdjur, åtnjutit denna våg av fanatiskt stöd på grund av sin djävulska talang att beskylla "den andre" för fel som stora missnöjda delar av det amerikanska folket känner av. Ur denna paranoida synvinkel blir det nästan logiskt att hota Kina med handelskrig, att hindra alla muslimer från att komma in i landet, och att bygga en hög mur som hindrar olagliga Latinos från att passera den mexikanska gränsen samt att så snabbt som möjligt bli av med alla de som tidigare lyckats ta sig in illegalt, och att genomföra detta massiva berövande genom grym och urskillningslös utvisning. Allt detta negativa förmedlas med ett leende uttryckslöst ansikte, med meningslösa Trump-slogans som "att göra Amerika stort igen." En sådan hjärtevärmande slogan gör Trump till en slags politisk alkemist som omvandlar basmetall av främlingsfientlig negativitet i skenet av att återvinna ett förlorat aldrig existerande amerikanska positivt exceptionalism, som om den avkodas helt enkelt lovar att återställa en social ordning ledd av vita män.

Det globala landskapet

Att se sig om i världen är ett oroande komplement till närsynta avläsningar av den senaste potentiella världssplit-

trande utveckling som sker enbart i anglo-amerikanska politiska utrymmet. Vad som verkar uppenbart är att det över hela planeten finns konvergerande trender som återspeglar några allmänt delade samhällsliga missförhållanden i kombination med en stämning av besvikelse angående påstådda landvinningar och löften om demokratiska styrelseformer. Det är svårt att komma ihåg att efter det kalla kriget var en viktig aspekt av amerikanskt triumferande övertygelsen att politiskt omfamnande av den amerikanska demokratiformen (som då kallades "marknadsorienterad konstitutionalism") skulle sprida sig till fler och fler länder i världen och att denna trend borde välkomnas överallt som ett oåterkalleligt tecken på att ett högre stadium av politisk utveckling hade uppnåtts. Bill Clintons liberaler pratade hela tiden om "utvidgning" (den växande gemenskapen av demokratiska stater) och abonnerade på obetydliga och vaga påståenden om "demokratisk fred" (Kants idé att demokratier inte krigar med varandra).

Senare pushade George W. Bush nykonservativa på "demokratifrämjandet" mer aggressivt och var otålig eller misstrogen att lämna framtida arbete åt intern politisk dynamik och historiens flöde. De hanterade det geopolitiska bekvämt, men ändå helt ohistoriskt, och trodde att ett militärt ingripande skulle tas emot folkligt som en befriande gåva även av folk som nyligen befriats från den europeiska kolonialismens bojar. År 2003 innebar detta åtagande att i praktiken tvinga fram en demokratisk framtid i Irak, vilket misslyckats kapitalt på ett oerhört kostsamt sätt. Återigen, vad som borde vara en anledning till eftertanke är det amerikanska etablissemangets missuppfattning vad gäller de historiska omständigheterna. Denna övertygelse är underblåst av det medföljande felaktiga antagandet att om demokrati formellt etableras, kommer ex-koloniala samhällen att fogligt acceptera en förlängd utländsk ockupation av deras land samtidigt som man fortsätter att utstå höga nivåer av kronisk arbetslöshet och massfattigdom, en situation som förvärras av nationella eliter som vältrar sig i lyx, och som ofta har fått sin förmögenhet genom rovgirig korruption, belöningar för att ha tjänat de utländska ockupanterna och tillhörande representanter för det globala kapitalet.

"Det är systemet, dummer"

Om demokratisering verkade vara den globala framtidens våg sedd ur 1990-talets perspektiv finns det nu olika horisonter av förväntan som mörkt dominerar den politiska fantasin med en blandning av rädsla, ilska och förtvivlan. Vad som hittills framkommit är en serie drastiska politiska utspel i en blandad grupp av länder som sammantaget leder nationella styrande processer i inåtvända auktoritära riktningar. Varje nationell berättelse kan erbjuda sin egen rimliga förklaring till denna utveckling genom att fokusera på särdragen i den nationella situationen utan att ge mycket uppmärksamhet åt externa faktorer.

Dock är faktum att så vitt skilda länder delar denna erfarenhet av minskande demokrati och ökade auktoritära inslag ett tecken på att större systemrelaterade faktorer spelar in. Till viss del är denna oroande utveckling maskerad i konstitutionella samhällen i väst där dessa trender håller på att valideras av folkliga krafter, det vill säga helt i enlighet med ordningen och rättmätigheten i vad som kan uppfattas som *process*demokrati, alltså, fria och rättvisa val som

kompletteras med rivaliteten mellan de politiska partierna, en till synes fri press, omröstningar, lagstiftning, rättsliga åtgärder och verkställande initiativ som visar respekt för begränsningar av rättsstaten. Dessa auktoritära resultat bör tolkas huvudsakligen som misslyckanden för *verklig* demokrati som skyms av ihållande processdemokrati. Denna verklighet börjar uppfattas av stora delar av befolkningen, särskilt de som kämpar med fattigdom, arbetslöshet och sjunkande levnadsstandard, även om den inte är tydligt uttalad i förhållande till de verkliga bristerna i modern demokrati. Vad som gör det här sammanhanget så förvirrande är denna spänning *inom* demokrati mellan dess process och dess verkliga dimensioner.

Dessa verkliga demokratiska misslyckanden inom rättvisa och utformning upplevs i allmänhet inte av de ledande som lever ett bekvämt liv även om förväntningarna på framtiden, till skillnad på alla nivåer i samhället är mycket mindre hoppfulla än under 1900-talets sista decennier. Borta är de dagar då det allmänt ansågs att barn nästan säkert skulle klara sig bättre än sina föräldrar. De som upplever denna kraftiga nedgång i förväntningar vaknar just nu upp och insisterar på svar, och det enklaste stället att hitta dem är genom syndabocker. I detta avseende uppfattas inflödet av utländsk billig arbetskraft, och inte alltid felaktigt, att de bidrar till att lönerna pressas ner och orsakar oroväckande ökning av den lokala brottsligheten. Det frestar också många att betrakta de nuvarande utmaningarna för inrikes säkerhet som ett verk av "islamisk radikalism", medan den växande klyftan mellan rika och fattiga framställs som en blandning av korruption och frihandel som driver jobb ut ur landet till arbetsmarknaderna i andra länder med låga löner, svaga eller inga fackförbund, svaga säkerhets- och miljöbestämmelser, och mutor som ett sätt att leva.

Även om detta skifte från demokratisering till autokrati främst upplevts som ett nationellt fenomen eller som en serie av olika nationella dramer, är systemaspekterna avgörande. En väsentlig del av den socioekonomiska blandningen av orsaker är ersättandet av mänsklig arbetskraft med maskiner, en process som accelererar via automatisering, och sannolikt kommer att öka under många år framöver. Som ett resultat finns en ny källa till kronisk arbetslöshet som påverkar alla klasser. Ett annat försvårande kännetecken är resultatet av migrationsströmmar med de som flyr från krigshärjade områden eller från ekologisk kollaps till följd av klimatförändringarna. Vidare ger uppgång och manipulation av gränsöverskridande terrorism och kontraterrorism prioritet åt säkerhetsagendan, stödjer en stor utbyggnad av statliga polisiära befogenheter på bekostnad av social autonomi och personlig frihet.

Vad sådana utvecklingar förebådar är förekomsten av ett stort antal desperata människor inom de flesta nationella utrymmen som blockerats i sitt sökande efter ett anständigt liv, plågas av känslan av att vara onödiga och oönskade eller behandlas och betraktas av den etablerade ordningen som ett betungande demokratisk överskott. Vad de flesta av dessa personer önskar är social förändring och ett återvinnande av sin känsla av samhällsvärde, vilket skapar en skrämmande sårbarhet för den siren som ropar efter demagoger. Ett sådant mönster är redan synligt på den globala scenen, även om det tenderar att bli suddigt genom att förlita sig på den fortfarande dominerande föreställningen

om stat-för-stat utveckling som undertrycker systemtryckets verklighet, och avleder uppmärksamheten från den typ av radikal politisk terapi som behövs.

Aktuella globala trender uppvisar två lika förödande metoder, som är till viss del kombinationerade. Den vanligaste tendensen är att bemyndiga staten att införa ordning till varje pris som innebär ökande nivåer av tvång, förstärkt av påträngande övervakning, som söker sin egen legitimitet genom att hävda och sprida oroande rykten och genom att göra invandrare, muslimer, och alla utomstående, de etniskt och religiöst "andra" till syndabocker. En kompletterande tendens är förknippad med populistiska massors demagogiska upphetsning som även ger staten rätt att utföra liknande politik. I själva verket kläms den något mer kosmopolitiska mitten mellan eliten som vill motstå anti-etablissemangspolitik och de väckta massornas iver att krossa den etablerade ordningen. Båda källorna till antidemokratiska tryck gynnar stängning av gränser, bygga murar och deportera dem vars existens angriper "nationalistiska föreställningar" om nationen.

Som tidigare framförts är processdemokrati för närvarande inte något hinder för olika populistiska omfamningar av proto-fascistiska politiska upprop som erbjuder blivande demagoger en manöverdag. Förespråkande av extremism, enkelspåriga, och våldsamma lösningar på komplexa problem är på uppgång, och ändå bör vi veta att den nuvarande agendan med farhågor inte kan åtgärdas på ett effektivt sätt förrän en strukturell analys påverkas och den nyliberalism som ligger till grund för status quo har justerats betydligt. En korrekt politisk diagnos skulle betona de alienierande bristerna i verklig demokrati och i vilken grad som nyliberal kapitalism anses som ansvarig för accentuerad ojämlikhet, korruption och nedåtgående levnadsstandard för majoriteten vilken lämnar många utan tillräcklig materiell säkerhet vad gäller sysselsättning, boende, hälsa och utbildning.

På det hela taget när världen konfronterar sådana utmaningar som klimatförändringar, minskad biologisk mångfald och kärnvapen som sammantaget hotar mänskligheten med katastrof, kan denna framväxande verklighet av global autokrati vara den värsta nyheten av alla.

* * *

Richard Falk är professor emeritus i internationell rätt vid Princeton University, författare, medförfattare eller redaktör till 40 böcker och föreläsare och aktivist om världspolitiska frågor. 2008 utsåg FNs *Human Rights Council* (UNHRC) honom att under sex år verka som FNs särskilda rapportör om "situationen för de mänskliga rättigheterna i de palestinska områdena som är ockuperade sedan 1967". Sedan 2002 bor han i Kalifornien, och undervisar vid University of California i globala och internationella studier. Han är sedan 2005 ordförande i styrelsen för *Nuclear Age Peace Foundation*. Hans senaste bok är *Achieving Human Rights* (2009).

Artikeln publiceras i svensk översättning med tillstånd av professor Richard Falk.

Redaktör: Claes Olsson